

Milan HRDLIČKA
Seoul

DOI: 10.14746/bo.2018.1.6

Ten film byl(a) pohádka¹

Keywords: nominative, instrumental, predicate, agreement, genre
Klíčová slova: nominativ, instrumentál, přísudek, shoda, jmenný rod

Abstract

In some cases a predicate formed by a copulative verb *být* (to be) and a noun in nominative case may be expressed in two different agreement forms in past tense: that is either with the noun in position of a subject (*Ten film byl pohádka*), or with the noun forming a verbo-nominal predicate (*Ten film byla pohádka*). For an easier distinction of the grammar role of these nouns, especially in scholarly and journalistic texts, a noun in nominative case represents a subject and a noun in instrumental case represents a predicative noun.

V případě predikátu, který tvoří sponové sloveso *být* a jméno v nominativu, dochází k situacím, kdy je v komunikaci možná dvojí shoda predikátového slovesa v minulém čase, a to buď se jménem v roli subjektu (*Ten film byl pohádka*), nebo se jménem, kteří tvoří verbonominální predikát (*Ten film byla pohádka*). Z důvodu snadnějšího odlišení gramatické role obou jmen se zejména v odborném textu a v publicistice ponechá jméno v subjektu v nominativu a „přísudkové jméno” figuruje v instrumentálu.

V češtině se obvykle rozlišují tři základní druhy přísudku, a to predikát slovesný (*Karel píše dopis*), který se v řečové komunikaci vyskytuje nejčastěji, dále přísudek slovesně jmenný (*Maminka je učitelka; Jejich dcera je šikovná; Známý politik se stal*

¹ This work was supported by Hankuk University of Foreign Studies Research Fund of 2018.

senátorem; Jeho kolegyně se stávala nesnesitelnou) a konečně predikát citoslovečný (*Vrabec frrrrr² na střechu; Pytel žuch na zem*). Verbonominální predikát, viz výše, obsahuje sponu (sloveso *být³, stát se, stávat*) a nejčastěji podstatné nebo přídavné jméno (není to ovšem podmínkou); známy jsou také případy elidovaného verba finita: *Mladost radost; Sliby chyby; Čistota půl zdraví; Mladí ležáci starí žebrači; Kniha – nejlepší přítel člověka* atd.

Co se jmenných výrazů, které jsou součástí verbonominálního predikátu, týče, odborné bohemistické diskuse se zabývají především problematikou potenciálního (a z komunikačního hlediska poněkud matoucího) souvýskytu dvou jmen v nominativu, resp. konkurencí substantiva v nominativu a v instrumentálu, např. *Hlavní deviza bylo euro* versus *Hlavní devizou bylo euro*; viz Grepl, Karlík 1986 aj. (naznačená otázka se ovšem netýká zmiňovaných kopulí *stát se* a *stávat se* vyžadujících obligatorní užití příslušného jména v instrumentálu).

V řečové komunikaci se totiž stává, že se v jedné a téže výpovědi objeví dvě jména v bázevém tvaru: jeden jmenný výraz v prvním pádě vystupuje v roli subjektu, druhý (opět v nominativu) je součástí přísudku jmenného se sponou. To se může jevit jako poněkud problematické, protože syntaktická role jmenných výrazů nemusí být účastníkovi komunikace na první pohled zřejmá. Dochází proto k situacím (zejména v odborném textu a v publicistice), kdy z důvodu zřetelnějšího syntaktického odlišení zůstane v nominativu pouze jméno (ať podstatné, či přídavné) plnící roli subjektu, zatímco jiné jméno, které tvoří součást verbonominálního predikátu, bude v tvaru instrumentálu (o rozdílech v užití obou pádů souborně Hrdlička 2011).

Podobně, tedy pokud jde o vizuální odlišení jména jako součásti verbonominálního predikátu, je tomu rovněž tehdy, je-li podmětem sloveso v infinitivu, srov. *Byl tam zvyk brzo vstávat (Brzké vstávání tam bylo zvykem)*, neboť tvar jména v nominativu může u čtenáře (posluchače) vzbuzovat dojem, že v roli subjektu vystupuje v dotyčné výpovědi právě ono podstatné jméno v prvním pádě.

V případě užití dvou jmenných výrazů v nominativu (jednoho v roli subjektu a druhého jako součásti přísudku jmenného se sponou) může v případě odlišnosti jejich jmenného rodu a při současném užití préterita⁴ sponového slovesa *být* nastat zajímavá situace, totiž možná dvojí (odlišná) shoda, kterou naznačujeme v názvu příspěvku: *Ten film byl pohádka* proti *Ten film byla pohádka*. V této kauze – a rovněž

² V podobných případech může dojít k verbalizaci citoslovce a utváří se sloveso: *frknout, žuchnout* aj.

³ Situace ovšem může být složitější, v roli spony se setkáváme i se slovesem *mít*, srov. *Syn je nemocný – Syna máme nemocného* apod. (blíže Grepl, Karlík 1996).

⁴ Za zajímavý podnět k napsání příspěvku autor děkuje kolegyni Dagmar Toufarové a jejím vnímavým studentům bohemistiky v Pekingu. Poznáváme, že při užití indikativu přítomného nebo futura sponového slovesa *být* (*Ten film je pohádka, Ten film bude pohádka*) kvůli téměř tvaru verba finita k problémům v kongruenci jmen nedochází.

v řadě dalších řečových užití – jde především o klasifikaci⁵ (bližší určení, zařazení do určité třídy, stálá vlastnost), tedy o případy, v nichž se hojně uplatňuje nominativ (viz obdobně *Ten román byl detektivka, Ta povídka byla romaneto*); alternativa *Ten film byl pohádkou* je podle našeho soudu velmi nepravděpodobná.

Pokud jde o zmiňovaný možný dvojí tvar préterita sponového slovesa *být* (o jeho potenciální dvojí shodu, viz případy výše), domníváme se, že je jeho variantní řečový výskyt vyložitelný právě onou – pro autora dané výpovědi – „nepřehlednou situací“ způsobenou souvýskytlem dvou jmenných pojmenování v nominativu, z nichž každé může vystupovat v roli podmětu. V daném příkladu se přikláníme k uplatňování shody s mluvnickým rodem subjektu (nadto posíleného ukazovacím zájmenem), tedy k podobě *Ten film byl pohádka*; jako další možné řešení připouštíme rovněž postup opačný, čili verzi *Ta pohádka byla film*.

Literatura

Grepl M., Karlík P., 1986, *Skladba spisovné češtiny*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Hrdlička M., 2011, *Nominativ*, [in:] J. Hasil, M. Hrdlička (eds.), *Psáno do oblak*, Praha: Karolinum, s. 299–305.

⁵ Neuvažujeme zde blíže o jiných možnostech, i když i ony mohou přicházet v úvahu: srov. *Ten film byl pohádka* (skvělý, fantastický) obdobně jako kupř. *To jídlo bylo / byla (jedna) báseň, Ten výlet byl / byla hrůza, To cvičení bylo / byl horor*.